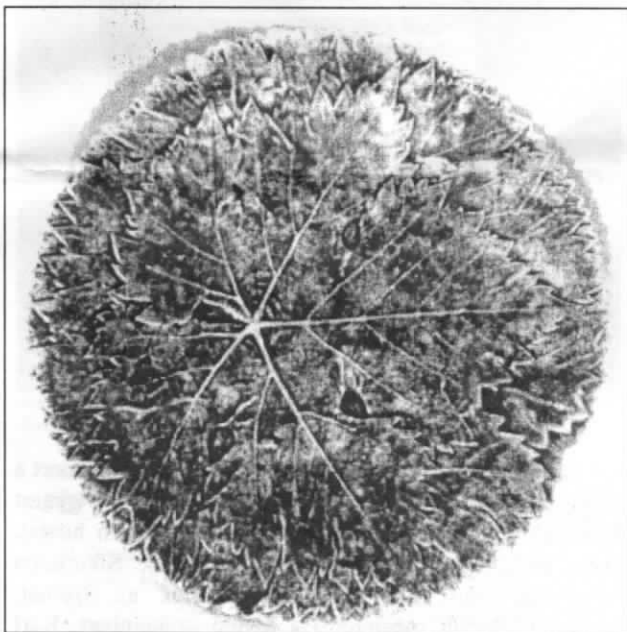

MŰTÁRGYAK A KŐSZEGI KÖEDÉNYGYÁRBÓL

A Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságának, pontosabban a szombathelyi Savaria Múzeum iparművészeti gyűjteményének bútorai, üvegei, ezüstművei, kerámiái az 1970-es évek végén a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeumba kerültek letétbe. Ebben a gyűjteményben található kilenc műtárgy, melyek az egykori kőszegi köedénygyárban készültek.

1. Tányér¹

A tárgyak bemutatása előtt mindenképpen szólnunk kell néhány szót az elnevezés terminológiai kérdéseiről, a köedény anyagáról, történetéből és magáról a kőszegi gyárról, illetve gyárakról.

Köedény vagy keménycserép?

A köedény vagy keménycserép egymás szinonimájaként, váltakozva fordul elő a magyar szakirodalomban. Wartha Vincze *Az agyagipar technológiája* című könyvében fejezetcímként is a „kemény fehércserép, finom faience, angol faience” elnevezést használja.² Holott tudjuk, hogy a magyarországi gyárakat már alapításukor is köedénygyáraknak nevezték. Ezt támasztja alá,

hogy a második kőszegi manufaktúrát alapító Wanke Ferencet, az iratok tanúsága szerint „köedénygyárnoknak, köedénygyártónak, edénykészítőnek és Steingutfabrikant-nak” nevezték.³ A köedény a német Steingut elnevezésből származik. Angliában és Franciaországban finomfajansznak hívják.⁴ Mint már említettük a hazai gyárak alapításakor is a köedénygyár kifejezést használták. A magyarországi forrásokban és szakirodalomban is a köedény elnevezés terjedt el. Jól bizonyítja ezt néhány kiváló kutató Mihalik Sándor, Petrik Lajos, Grofcsik János munkássága.⁵ Grofcsik János szerint a műtörténészek és iparművészek által alkalmazott „kemény cserép vagy fehér cserép” szakkifejezés helytelen, bár a köedény elnevezést sem találja egészen pontosnak.⁶ Ezzel szemben Tasnádiné Marik Klára a „köedény vagy anglus köedény” megjelölést szolgál fordításnak tekinti és a keménycserép szakkifejezést használja.⁷ Katona Imre szerint a múlt század végén és a két világháború között elterjedt, keménycserép kifejezés nem eléggé szakszerű, de mivel a muzeológiában és a műkereskedelemben általánosan használják, ezért „korszerűnek” tartja. Ugyanakkor a gyárak elnevezésénél, mert hivatalosan így szerepeltek, ragaszkodik a köedénygyár szóhoz.⁸ Tehát az üzemknél a köedénygyár, míg magánál az anyagnál és tárgyknál a keménycserép szakkifejezést tartja helyesnek. Dolgozatomban ez utóbbi szempont szerint használok én is az elnevezéseket, eltekintve az idézett irodalomtól, ahol a szerzők terminológiáját követem.

A köedénynek vagy másképpen keménycserépnek két fajtáját különböztetjük meg, a meszes, azaz puha, valamint a földpátos, azaz kemény, más néven angol köedényt. Hazánkban kaolin (földpát) lelőhely nem lévén, a puha köedényt (továbbiakban: keménycserép) készítették a 19. és a 20. században egyaránt. Anyaga fehérre égett tűzálló agyag, melyhez örölt kvarcot, meszet vagy krétát kevertek. Formálás után ezt 1000-1100 C^o-on

³ Molnár László: Wanke Ferenc kőszegi köedénygyára. Vasi Szemle (továbbiakban VSz). 1967. 405. p.

⁴ Katona Imre: Keménycserép (köedény). In: Régiségek könyve. Szerk. Voit Pál. Bp. 1983. 154. p.

⁵ Uo.

⁶ Grofcsik János: Finomkerámiái gyárak Magyarországon a 18. és 19. században. Építőanyag. 1967. 5.sz. 163. p.

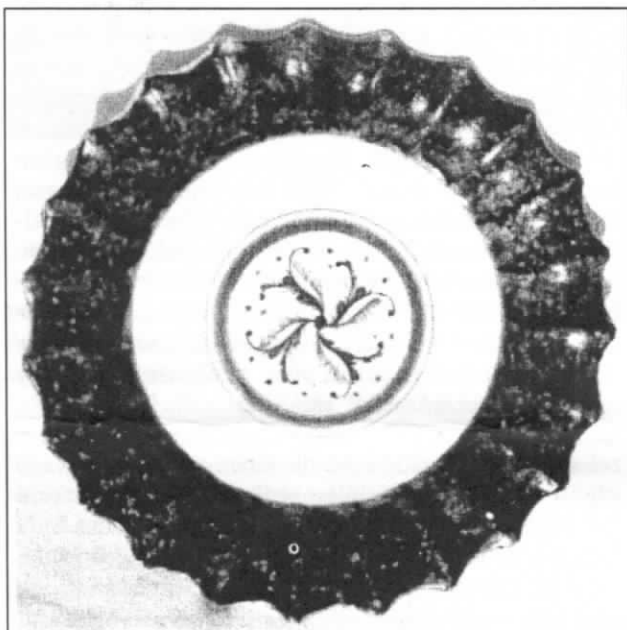
⁷ Tasnádiné Marik Klára: A XIX. századi magyar kerámika néhány problémája. Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei III-IV. kötet. 1959. Bp. 1960. 180. p.

⁸ Katona 1983, 154. p.

¹ A fényképet Novák Zsuzsa készítette

² Wartha Vince: *Az agyagipar technológiája*. Bp. 1892. 179. p.

égették ki. Majd a nyers árut (bisquitet) alacsonyabb hőfokon, tokokba helyezve, átlátszó ólomházzal bevonva újraégették. Az áttetsző mázzal beborított fehér keménycserép a porcelán hatását keltette. Tulajdonképpen ez volt a cél. Díszítése történhetett máz alatti és máz feletti festéssel, az előbbi volt az általánosabb. Az ólmos mázat különböző fénoxidokkal is lehetett színezn, de ezáltal átlátszósága nem változott.⁹ A tömeggyártásra alkalmasabb keménycserép jóval olcsóbb volt, mint a kis számban és költségesebben előállított porcelán és sokkal hőállóbb volt, mint a fajansz. Ez különösen, a szélesebb körben elterjedő forró italok: kávé, tea, csokoládé miatt vált fontossá. Ráadásul az alapanyagok nagy részét itthon is be lehetett szerezni.

2. Tányér

A kőedénygyártás rövid történetéről

Az európai és magyar kőedénygyárak történetét e helyütt nem áll módunkban ismertetni. Azt azonban meg kell említenünk, hogy Kínában már a Szung-dinasztia idején (960-1279) készítettek, az európai keménycserépeknek megfelelő edényeket. Az európai kőedény vagy másképpen keménycserép gyártás „megteremtése” Josiah Wedgwood (1730-1795) nevéhez fűződik, aki 1750-ben alapított gyárat Burslemben, ahol 1846-ig gyártottak keménycserépet. A kiváló keramikus Wedgwood nemcsak az új anyag, illetve anyagok létrehozásában járt az élen, hanem abban is, hogy a jó minőséget és az esztétikumot is fontosnak tartotta. Sokat tanulmányozta az antik tárgyakat, és megfigyeléseit klasszicista alkotásain, edényein érvényesítette. Hatására Európa-szerte, de főképp Angliában és Németországban sorra alakultak a kőedénygyárak.¹⁰

A történeti Magyarországon nem kevesebb, mint 44 gyárban gyártottak keménycserépet a 19. században.¹¹ Ki-

fejezetten kőedénygyár először Kassán alakult 1801-ben, mely 1804-ben kapott szabadalmat, neve ettől kezdve Császári és Királyi Szabadalmazott Angol Kőedénygyár volt, s 1840-ig működött. A városban rövidebb-hosszabb ideig még két kőedénygyár létezett.¹²

A Dunántúlon Pápán (1802), Nagymartonban (1818), Kőszegen (1837), Városlődön (1846), Bakonybélen (1852) alakult kőedénygyár. Tatán fajansz helyett 1824-től kezdtek el keménycserépet készíteni, ilyen árut gyártottak Herenden is, a pécsi Zsolnay-gyár pedig különleges minőségű és szépségű műtárgyaival világhírnevet vívott ki magának, már a 19. század utolsó harmadában.

3. Kanna

A pápai kőedénygyár azért fontos számunkra, mert a kőszegi gyáralapítók is onnan kerültek ki. A gyárat Postbichal János és Schneller Ferenc 1802-ben hozták létre, akik előtte Holicson voltak mintázók. Sikertelen kísérletük után 1805-ben újraalapították az üzemet, melyhez sikerült megnyerni a kiváló szakembert, Karl August Windschügelt is, aki előtte szintén Holicson dolgozott. A gyár 1810-ben Winter Mátyás tulajdona lett, aki ügyesen és nyereségesen vezette az üzemet 1834-ben bekövetkezett haláláig. A pápai gyár különösen 1818-1819 körül működött jól, amikor nemcsak a hazai, de a külföldi kőedénygyárakkal is felvette a versenyt. Hanyatlás főleg Winter halála után következett be. Egy ideig, 1837-től 1839 elejéig a későbbi herendi gyáralapító Fischer Móríc bérelte az üzemet. Majd Mayer György vásárolta meg, aki az 1850-es években fellendítette a termelést. Halála után, 1860 táján örökösei

mány, Hollóháza, Igló, Kakucs, Kászony, Késmárk, Kolozsvár, Krápina, Kőszeg, Lippa, Lukafa, Lunkászprí, Miskolc, Murány, Nagymarton, Nagyszében, Pécs (Zsolnay-gyár), Pest: Fischer Ignác-féle gyár, Fischer Emil Úteg utcai gyára, Óv utcai gyár, Drasche-gyár, Gránit Csiszolókorong és Kőedénygyár (Pest), Rozsnyó, Sárospatak, Somorja, Szilvás(várad), Tata, Telegd, Telkibánya, Városlőd, Zágráb.
¹² Uo. 97-102.p.

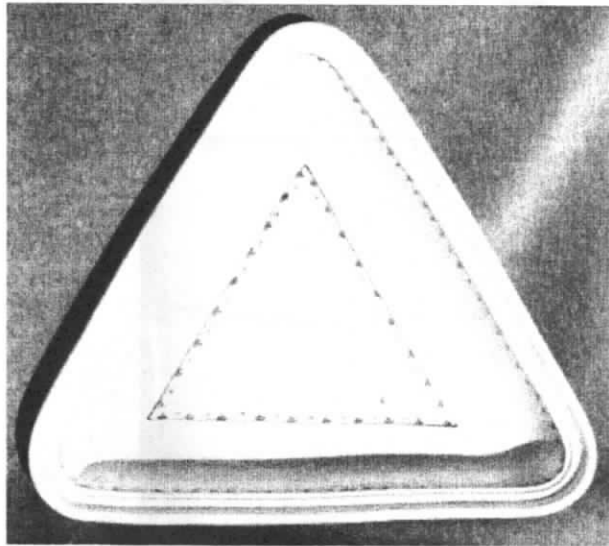
⁹ Katona Imre: A magyar kerámia és porcelán. Bp. 1978. 1. p.

¹⁰ Katona 1983, 155. p.; Művészeti Lexikon. Főszerk.: Zádor Anna, Genthon István. IV.köt. Bp. 1981. 728-729. p.

¹¹ Katona, 1978. 5. p. A szerző a következő gyárakat sorolta fel: Holics, Buda, Kassa, Körmöcbánya, Pápa, Batiz, Apátfalva, Bakonybél, Brassó, Besztercebánya, Eperjes, Görgényzentimre, Herend, Her-

tulajdonába került, s végül 1864-1866 között szűnt meg a gyár és helyezték át Városlődre.¹³

A pápai keménycserép tárgyakra – elsősorban a plasztikus díszítésűekre – az angol kerámia hatott. Edényeinek festett díszítését pedig gyakran a korabeli bécsi porcelán olcsóbb változatairól másolta. Mindemellett a pápai műhely kifejlesztett egy speciális magyar festett kerámiadíszítést is. Ennek hatása a Dunántúlon, különösen Kőszegen és Városlődön volt érzékelhető.¹⁴

4. Tál

A kőszegi kőedénygyárak

Kőszegen két kőedénygyárat is alapítottak a 19. század első felében. Ezekre az üzemekre talán jobban illene a manufaktúra elnevezés, amit alátámaszt, hogy csupán néhány ember dolgozott bennük, és termelékenységük sem volt túl nagy.

Az első gyárat a német származású Weimann Ágoston (1808 Berlin – 1860 Kőszeg) alapította, aki előtte a pápai kőedénygyárban dolgozott. Weimann gyáralapítási kérelmét 1837. március 14-i ülésén engedélyezte a kőszegi városi tanács. Még Kőszegre érkezése előtt Weimann megházasodott, Freiszberger Vilmos pápai asztalosmester özvegyét Biertler Teréziát vette feleségül, s így tőkével is rendelkezett. Szakmai felkészültségéhez pedig nem fért kétség.¹⁵ Tehát az alapfeltételek megvoltak az üzem működtetéséhez. A műhelyek részére Gerhauser Zsigmondtól bérelt házat évi 120 Ft-ért. Helyét a gyárnak eddig nem sikerült azonosítani, azt viszont az összeírásokból tudjuk, hogy elég jól felszerelt volt. Őt munkással dolgozott, de ő maga is aktívan részt vett a termelésben. Néhány nevet ismerünk a műhely dolgozói közül, úgymint Schmidt Frigyes és Zandl János legényekét, Ertl János és Edler Gottlieb fazekasokét 1838-ból. Az utóbbi neves kőszegi fazekas dinasztiából származott. A gyárban valószínűleg, nagyrészt használati edényeket készítettek, amelyek főleg a városi polgárok igé-

nyeit szolgálták ki, de környékbeli kis- és középnemesi megrendelésre is dolgozhattak. Sajnos, a nagy reményekkel induló üzemből elég hamar jelentkeztek a problémák. Weimannak személyi, családi gondjai, pénzügyi nehézségei támadtak. Ráadásul a gyártmányoknál technikai és értékesítési problémák merültek fel. Úgyhogy, nem egészen kétévi működés után, 1838 őszén megszűnt az első kőszegi kőedénygyár.¹⁶ Weimann egy ideig még a Wanke-féle második kőedénygyárban dolgozott havi 60 Ft-ért.¹⁷ Majd elhagyta Kőszegét, ahová 20 évi távollét után tért vissza, hogy nemsokára meghaljon.¹⁸

5. Kávéskanna

A második kőszegi kőedénygyárat alapító ifj. Wanke Ferenc szintén Pápáról került Kőszegre. Keramikus családból származott, hisz apja Wanke Ferenc 1790-ben a prágai, majd később a teitnizi kőedénygyárban dolgozott. Winter Mátyás pápai gyárában az 1820-as években tűnt fel. A kőszegi gyáralapító ifj. Wanke Ferenc 1800-ban Teitnitzben született, a szakmát Csehországban és Pápán sajátította el.¹⁹ Családjával együtt 1838 elején költözött Kőszegre. Kérelmét kőedénygyár alapítására 1839. február 22-én adta be a kőszegi tanácshoz, melyben kinyilvánította, hogy 1800 Ft készpénze, felszerelése, valamint tizenkét év pápai gyakorlata van. A gyár mérete, felszerelése, termelése hasonló volt a Weimann-féle gyárhoz. Az sem kizárt, hogy helyileg azonos volt azzal, hisz Wanke az 1838 októberi árverésen sok felszerelést vásárolt Weimann lefoglalt dolgaiból. Az üzem dolgozóinak létszáma hasonló volt az előzőéhez, de ne felejtjük, hogy Weimann Ágoston (igaz nem egészen egy évig) és id. Wanke Ferenc is itt dolgozott, ami a gyártmányok színvonalának szempontjából sokat jelentett. A gyár az 1848-1849-es szabadságharc alatt is működött.²⁰ Utána Wanke kereskedéssel is foglalkozott. Kisebb-nagyobb kölcsönöket kellett felvennie, üzeme

¹³ Uo. 104-108.p.

¹⁴ Tasnádiné Marik 1959. 182. p.

¹⁵ Molnár László: Weimann Ágoston kőszegi kőedénygyára. VSz. 1966. 385-386. p.

¹⁶ Uo. 386-394. p.

¹⁷ Molnár 1967. 407. p.

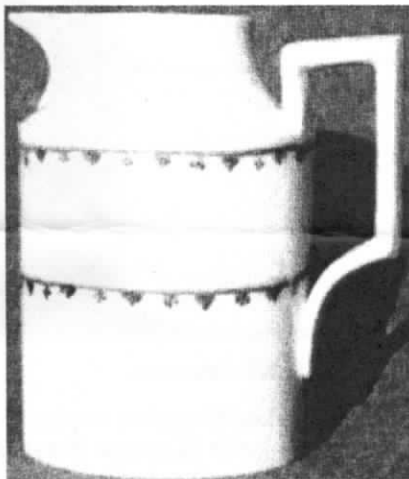
¹⁸ Molnár 1966. 395. p.

¹⁹ Molnár 1967. 402-404. p.

²⁰ Uo. 404-408. p.

hasonlóan anyagi gondokkal küszködött, mint az előző gyár. Rendszeres termelés 1853-ban már nem volt, s még ebben az évben vagy 1854-ben megszűnt a gyár. Wanke Ferencet 1854-ben a bakonybéli kőedénygyár vezetésével bízták meg, ezért családjával együtt elköltözött Kőszegről. Később Bakonybélről Városlődre került edénykészítőnek és ott is halt meg 1874-ben.²¹

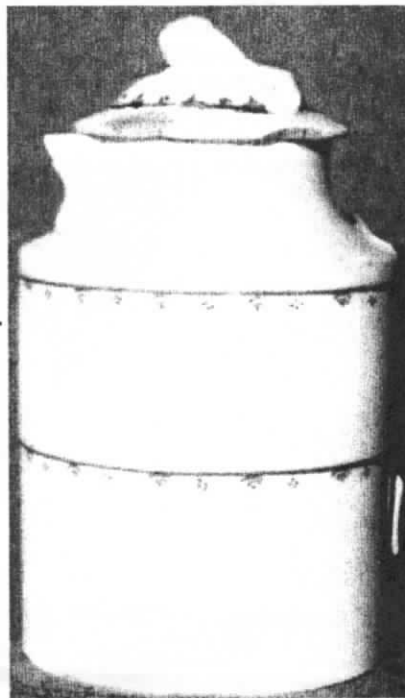
A két kőszegi kőedénygyár 1837-től 1854-ig hol kisebb, hol nagyobb intenzitással, de folyamatosan működött. Ennek ellenére hazai gyűjteményeinkben meglehetősen kevés kőszegi keménycserép tárgy maradt, különösen jeggyel megjelölt készítmény. Az eddig ismert tárgyakon a következő benyomott jegyeket azonosították a kutatók: „Güns”, „Gins”, „KŐSZEG”, „KŐSZEG F. W.”.²² Weimann Ágoston monogramjával nem került elő keménycserép. Csányi Károly viszont ismertet olyan tárgyakat, melyeken a városnév mellett az „F.W.” és „J. Fersch” jegyek is megtalálhatók.²³ Az „F. W.” jegy feloldása nem lehet más, mint Franz Wanke.

6. Tejszínes kanna

Wanke Ferenc gyárából nem ismertek összeírások. A korábbi Weimann-féle gyár termékeiről viszont több leltár is készült.²⁴ Ezeket Molnár László összesítette, s készített egy kimutatást, hogy milyen edények készültek Weimann Ágoston kőedénygyárában. A következő tárgy-típusokat sorolta fel: talpas leveses csésze, leveses csésze, levesestál, (5 változatban), tányér (3 változatban), tányér közönséges, ováltál (4 változatban), salátás tál (3 változatban), négyszögletes tál, háromszögletes tál, kerek tál (5 változatban), csemegéstányér, szószos csésze, szószos csésze alátét, talpas sótartó, sótartó, füles tál, nagy tál, vajtartó, gyümölcsöstál (3 változatban), angol teáscsésze, antik kávéscsésze, teáskanna, kávéskanna,

cukor doboz (v. cukortartó), cukor csésze (v. cukortartó), vizeskancsó mosdótálhoz, borbélytál, mosdótál (2 változatban), vizeskorsó, kerti díszedény, áttört kaspó, dohánytégely, asztaldísz, írókészlet, éjjeliedény.²⁵

7. Kávéskanna fedéllel

A sárvári Nádasy Ferenc Múzeum keménycserép műtárgyainak leírása

1. Tányér

Kőszeg, 1837–1854 között.

Jelzett: Alján benyomva: „Güns”.

Fehér keménycserép, máz alatti késsel festett, enyhén dombóított díszek.

Magasság: 2,2 cm, átmérő: 22,5 cm

Restaurált, kiegészített.

Kerek, csipkézett peremmel. Öblében és peremén egyaránt plasztikus juharfalevelek, tengerkék festéssel. A tányér egész belsejét beborító naturalisztikus falevelek festett felülete márványozással árnyalt.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Leltári szám: 62.103.

2. Tányér

Kőszeg, 1837 – 1854 között.

Jelzett: Alján benyomva: „Güns”.

Fehér keménycserép, máz alatti színes festéssel.

M: 2,6 cm átm.: 22 cm

Restaurált, kiegészített.

Kerek, hullámos szélű. Hornyolt plasztikus pereme márványozott, mangánviola színű. Fehér öblének közepén kettős barna körben kék és zöld színű, stilizált virág és levéldísz.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 63.104.

3. Kanna

Kőszeg? 1837 – 1854 között.

Jelzett: Talpperemén alul bevésve: „Güns”.

Fehér keménycserép, máz alatti kobaltkék festéssel.

M: 18,7 cm Szájátmérő: 12,8 cm Talpátmérő: 8,5 cm

Kopott, pereme csorbult, hiányos, füle letörve és dveszett.

²¹ Uo. 411-412. p.

²² Katona 1978. 139-140. és 252. p.

²³ Csányi Károly: A magyar kerámia és porcelán története és jegyei. Bp. 1954. 48. p. és Katona 1978. 140. p.

Molnár László szerint, a Csányi Károly által említett „J. Fersch” jegyű tányér, mely a kőszegi Jurisics Miklós Múzeumban van (ltsz.: 65.1.) és sörfőző jelvényekkel díszített, jegye helyesen „J. Fersch” (Molnár 1966. 396. p. 3. jegyzet).

²⁴ Molnár 1966. 389. p. és 392-393. p. Összeírások: Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fiókleveletára Kőszeg Város Tanácsának iratai. Divisionales et Executionaliae 67. kötet 205.

²⁵ Molnár, 1966. 396-397.p.

Kerek széles talp, rövid nádusz nélküli szár. Hengeres teste alul lekerekített, kiöntője oválisan elnyúló, felfelé ívelődő. Ün. sisak-kanna forma. Felső harmadában enyhén kidomborodó gyűrű alatt, körben ötször ismétlődő festett kék vonaldísz. Szájpereme szintén vonaldíszes. Hiányzó füle minden bizonnyal kérdőjel alakú lehetett.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 62.105.

4. Tál

Kőszeg, 1837 – 1854 között.

Jelzett: Alján benyomva: „Güns”, és bekarcolt „I” betű.

Fehér keménycserép, máz alatti kobaltkék festéssel.

M: 5,3 cm Sz.: 29,5 cm H: 26,6 cm

Kopott, fedele hiányzik.

Háromszög alakú, tagolt talppal és peremmel. Szájperemén, vonal alatt, kis ívekből és pontokból alkotott ün. „Wiener Ranftli” díszítés kobaltkékkel.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 62.106.

5. Kávéskanna

Kőszeg, 1837 – 1854 között.

Jelzett: Alján benyomva: „Güns”, és bekarcolt „W”, melynek jobboldali szára hiányzik.

Fehér keménycserép, máz alatti kobaltkék festéssel.

M: 11,5 cm Szá.: 6,5 cm Tá: 7,3 cm

Kissé kopott, csőrös kiöntője csorbult, fedele hiányzik.

Hengeres testén szögletes fül. Nyaka a szájperem felé szűkül, kiöntője csőrös. A vállán és a test közepén körbefutó kék ün. „Wiener Ranftli” díszítés.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 62.107.

6. Tejszínes kanna

Kőszeg, 1837 – 1854 között.

Jelzett: Alján benyomva: „Güns”, és bekarcolt „W”, melynek jobb oldali szára hiányzik.

Fehér keménycserép, máz alatti kobaltkék festéssel.

M: 9,7 cm Szá.: 5,7 cm Tá: 6,2 cm

Kissé kopott, fedele hiányzik.

Hengeres testén szögletes fül. Nyaka szájperem felé szűkül, kiöntője csőrös. A vállán és a test közepén körbefutó kék ün. „Wiener Ranftli” díszítés.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 62.108.

7. Kávéskanna fedéllel

Kőszeg? 1837 – 1854 között.

Jelzetlen.

Fehér keménycserép, máz alatti kobaltkék festéssel.

M: 10,5 cm Szá.: 6 cm Tá: 7,3 cm.

Fedő: M: 2,8 cm átm.: 5,5 cm

A kanna alja és füle hiányzik, csőrös kiöntője hiányos, kopott. Fedél pereme letöredezett, kopott.

Hengeres test, nyaka a szájperem felé szűkül, kiöntője csőrös. A vállán és a test közepén körbefutó kék ün. „Wiener Ranftli” díszítés.

Karimás fedélén plasztikus tölgyfalevél makkal, körötte „Wiener Ranftli” dísz.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 62.109.1-1.

8. Kávéskanna

Kőszeg? 1837 – 1854 között.

Jelzetlen.

Fehér keménycserép, máz alatti kobaltkék festéssel.

M: 14,2 cm Szá.: 8,8 cm Tá: 8,8 cm

Kopott, a hőtől néhol repedezett.

Hengeres testén lapos kérdőjel alakú fül. Nyaka a szájperem felé szűkül, kiöntője csőrös. A vállán és a test közepén körbefutó kék ün. „Wiener Ranftli” díszítés.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 62.110.

8. Kávéskanna

9. Ecet – olajtartó

Kőszeg? 1837 – 1854 között.

Jelzetlen.

Fehér keménycserép, máz alatti kobaltkék festéssel.

Tartórész: M: 6,5 cm H: 22,5 cm Sz: 16 cm

Kannák: M: 13,3 cm Szá: 4,8 cm Tá: 5,2 cm

Tartója törött, restaurált, fogója hiányzik. Kannák kissé kopottak.

Tartórész: Hat kicsi gombban végződő hengeres lábon áll. Két hengeres tartója áttört, alul felül enyhén kiugró peremmel. Felső perem tetején plasztikus levél-füzér, alatta ün. „Wiener Ranftli” díszítéssel. A hengeres tartókat piskóta alakú bordázott tag kapcsolja össze, két oldalán kagyló formájú só- és paprika tartóval. A hengeres tartók alsó és felső pereme egyszerű kék vonallal díszített, miként a só- és paprika tartó széle.

Kanna: Kerek, enyhén tagolt talp. Felfelé szélesedő testén, alul kicsi lépcsőzetes kiugrás van. Karcsú nyaka felül ívelten kihajló, kiöntője csőrös. A vállról induló füle kérdőjel alakú. Szájperemén és a váll alatt ün. „Wiener Ranftli” díszítés. Egyiknek elején kurzív E (ecet), másikon Ö (Öl=olaj) megjelölésére.

Publikálatlan.

Ismeretlen helyről.

Ltsz.: 62.111.1-3.

Összegzés

A leírt műtárgyak lelőhelye ismeretlen, sem leltárkönyvben, sem másutt nincs utalás gyűjtési helyükre. Ettől függetlenül valószínűsíthető, hogy Kőszegről vagy Kőszeg környékéről kerültek a Savaria Múzeum tulajdonába. Az edények két csoportra oszthatóak. Az 1-2. számú csemegéstányérok színes plasztikus díszítéssel illetve színes festéssel készültek. A többi anyagában megmaradt fehér színű, máz alatti kék vonalas kézfestéssel, ün. „Wiener Ranftli” díszítéssel. Ez utóbbi edények anyagukban is egységesek. Eltekintve a sisak-kannától (3.) és a kávéskannától (8.), melyek színe valamivel késszerűkébb árnyalatú, s mázuk kissé repedezett. Ez a különbség egy műhelyen belül is előfordulhat, akár a massa összetétele, akár az égetés hőfoka-időtartama miatt, de az sem kizárható, hogy más műhelyben készültek. Annál is inkább, mivel a kávéskannán (8.) nincs jelzés, a sisak-kanna (3.) talpperemébe pedig a „Güns”

jegyét nem úgy ütötték be, hanem kurzív betűkkel, égetés után vésték. A vésett jelzés eltér a kőszegi kőedénygyárak hagyományos jegyeitől, s megkérdőjelezi a tárgy kőszegi származását, a kávéskannával együtt.

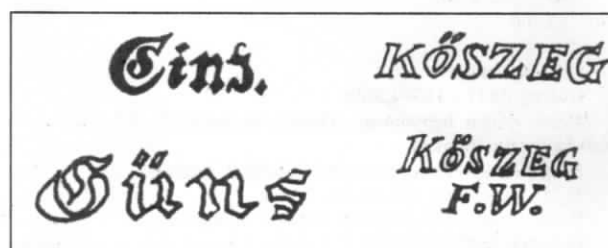

9. Ecet olajtartó

A többi edény a 4., 5., 6., 7. (jelzetlen), 9. (jelzetlen) „Wiener Rantfli” díszítése a következő: vízszintes vonalak alatt körívek ponttal, köríves ornamensek között négy pont kereszt alakban elhelyezve. E csoport tárgyai összetartoznak, hisz díszítésükben ugyanazok a jellegzetes „hibák”, a vonalak egyenetlenségei, törései fordulnak elő. Már csak az a kérdés, mikor készülhettek ezek az edények. Geometrikus, klasszicizáló formájuk és a bécsi porcelánokat utánzó díszítésük – némi fáziskéséssel – a 19. század eleji klasszicista kerámiákat idézik fel. Tehát elvileg jobban köthetők a Weimann-féle kőedénygyárhoz (1837-1838). Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy Wanke Ferenc 1839-ben alapította gyárát. Az időeltérés a két gyár működése közt úgyszólván elhanyagolható. Épp ezért a fehér keménycserép-edények készítési időpontja feltehetőleg 1837-1845 körüli időpontra tehető, de nem kizárt, a vásárlók (városi polgárok, kis- és középnemesek) hagyomány tisztelete és igénye miatti, későbbi készítési időpont sem. Sajnos, – jelenlegi

ismereteink szerint – eldönthetetlen, hogy az első vagy a második kőedénygyárban készültek a műtárgyak. Erre vonatkozóan az 5. és 6. számú kannák aljára karcolt „W” jegyek, melyeknek jobboldali szára hiányzik, sem adnak támpontot, mert mind Weimann Ágoston, mind Wanke Ferenc tulajdonneve „W” betűvel kezdődik.

A kék vonaldíszes edényekhez hasonlóan elterjedtek voltak a dunántúli kőedénygyárakban az ún. hornyolt peremű tányérok, melyek más elnevezés szerint „sugarasan bordázottak”.²⁶ Valószínűleg nyugati előképek után Pápa közvetítésével terjedtek el országszerte, de különösen a Dunántúlon. A Savaria Múzeum 2. számú tányéra különösen hasonlít egy, a múzeum gyűjteményében lévő, méretben is azonos, jelzett, pápai tányérra (ltsz.: 62.97.). Hornyolt peremük ugyanúgy bordázott és márványozott felületű, csak a pápai világosabb kék. Öb-

10. A kőszegi gyárakban használt jelzések

lüknek festett virág- és levéldísz is hasonló kék-zöld színezésű. Az eltérő minta ellenére megkockáztathatjuk, hogy ugyanaz a festő díszítette mindkettőt. Ornamentikájuk meglehetősen rajzos, finomvonalú, de a pápai festőbb kivitelezésű. A pápai kőedénygyár hatása a kőszegi üzemekre nem a véletlen műve. Emellett szól a földrajzi közelség, de legfőképpen az, hogy Weimann Ágoston, id. Wanke Ferenc és ifj. Wanke Ferenc munkásságának meghatározó része a pápai kőedénygyárhoz kötődik.

Dabóczi Dénes

²⁶ P. Brestyánszky, 104.p.

A lap megjelentetését támogatta:

KÖSZEG VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALA
ANTIKVÁRIUM KÖSZEG (Városkapu u. 4.)

ISSN 1586-1023

Kiadó és szerkesztő:
Söptei Imre

Címlap és nyomdai előkészítés:
Németh József